

Odilova Gulchiroy Husniddin qizi

Andijon davlat chet tillar instituti

Xorijiy til va adabiyoti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Bugungi kunda tilshunoslikda o‘zbek va ingliz etiketlarining farqiga katta e‘tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, qiyosiy tadqiqot usuli muhim ahamiyatga ega bo‘lmoqda. Ushbu maqolada etiket haqida umumiy ma‘lumot berilib undan so‘ng o‘zbek va ingliz nutqiy etiketlarining qiyosiy farqini korib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: madaniyat, ibtidoiy davr, odamlar dunyoqarashi, insoniyat tarixi, odob-axloq, nutqiy etiketlar

KIRISH. Etiket axloqiy madaniyatning yaqqol ko‘zga tashlanadigan munosabatlar ko‘rinishlaridan biri sifatida ko‘proq insonning tashqi madaniyatini, o‘zaro munosabatlardagi o‘zini tutish qonun-qoidalarning bajarilishini boshqaradi. Aslida, “etiket” tushunchasi miloddan avvalgi 2,5 - 3 ming yillikda qadimgi Misrda paydo bo‘lgan. Etiket (étiquette) atamasi esa XVII asrning oxirida vujudga kelgan. Ammo qadimgi manbalar etiket qoidalari ta‘b, rasm-rusm hamda odatlar shaklida azaldan ibtidoiy davrdayoq qabilalarda mavjud bo‘lganligini asoslaydi. Bunday qoidalarni to‘liq bajarmaslik o‘zi yashayotgan jamoa yoki qabilaga xiyonat qilish bilan barobar bo‘lgan. Avvalida bunday qoidalar nafaqat axloqiy, balki huquqiy, iqtisodiy, diniy hamda qonqarindoshlik munosabatlarini ham qamrab olgan edi. Jamoaning har bir a‘zosi unga so‘zsiz bo‘ysunar edi. Shu tariqa etiket bu davrda mustaqil qoidalarga ega bo‘lmagan, asosan jamoatning ijtimoiy muammolariga bog‘liq holda tatbiq etilgan. Ya‘ni, bu qoidalar tabiiy jamoatning talabi bilan vujudga kelgan. Bunday talablarning bajarilishi qabila yoki jamoatning kattalari tomonidan nazorat qilinar edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA Keyinchalik esa ushbu qoidalar mustaqil ravishda ajralib chiqib, faqatgina axloqiy me‘yorlar darajasida ko‘rila boshladi. Qadimgi Sharqda, jumladan, Somir alqovlarida inson xatti-harakatlarini tartibga soluvchi yozma yodgorliklarda – giltaxtalarda o‘z aksini topgan. Qadimgi Misrda esa bu tartib qoidalar qonunlar majmui sifatida emas, balki badiiy adabiyotlar orqali namoyon bo‘lgan. Bunday qoidalar, ayniqsa, Somirda ilohiylik bilan yo‘g‘rilgan. Ularni bajarmaslik xudoning qahri bilan qaytarilishi ta‘kidlangan. Qadimgi Skandinaviya adabiy yodgorligi “Edda” eposi nafaqat dasturxon atrofida o‘tirish qoidalari, balki mezbon sharafiga tilak aytish me‘yorlarni ham o‘zida mujassam etgan. Bu kabi xatti-harakat me‘yorlari jamiyat taraqqiyotining yo‘nalishini belgilab berar edi – yashash tarzi, odamlar dunyoqarashi, jamiyatdagi darajalarni farqlardi. Bu esa keyinchalik turmush etiketi, siyosiy etiketning vujudga kelishiga sabab bo‘ldi. U butun bir jamiyat bilan birga, o‘zaro davlatlarning tashqi munosabatlarini ham belgilar edi. Shuni ta‘kidlash zarurki, axloqiy tafakkur etiketni o‘z-o‘zicha axloqiy anglashning muhim xususiyatlariga hamda axloqiy tamoyillar, me‘yorlar, tushunchalarsiz qabul qilib, uni ijtimoiy hayotga to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash bilan kutilgan natijani bermaydi. Chunki hozirgi zamon etiket mezonlari, qoidalari va talablari barcha ijtimoiy hayot sohalarini qamrab olmoqda. Bugungi etiket inson axloqiy munosabatlarini himoyalaydi. Biroq, etiketning axloqiy talabi hisoblangan nazokat, takalluf, iltifotda samimiylik, ya‘ni botiniy axloqning bo‘lmasligi yoki sustligi amalga oshirilgan harakatlarni oqlamaydi. Shu ma‘noda, bu yo‘lda yuksak axloqiy bilim va dunyoqarashga ega bo‘lmay turib, kutilgan natijaga erishish qiyin. Zero, ulug‘lar aytganidek, “Vaqtiki ma‘lum bo‘ldi, har kishiga ul ilmni bilmak vojibdurkim, qilur amalida ul ilmga hojatmand bo‘lg‘ay. Bas, bilgilki, omi(lar) hamisha xatardadurlarkim, agar bir amalni qilmoqni xohish qilsalar, ul amal ilmni bilmagay...”

MUHOKAMA Etiketning qoidalari – odobga, odob – xushxulqqa, xushhulq - axloqiylikka olib boradi. Binobarin, axloq – jamiyat, zamon, ba’zan umumbashariy ahamiyatga ega, insoniyat tarixi uchun namuna bo’la oladigan ijobiy xatti-harakatlar yig’indisi, insoniy kamolot darajasini belgilovchi ma’naviy hodisa sifatida nafaqat shaxsni, balki butun bir jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois etiketni bugungi kunga kelib, texnika asri kishisining zamon talablariga javob beradigan madaniy-maishiy turmush tarzini go’zallashtirishga, o’zaro munosabatlar tizimini madaniylashtirishga xizmat qiluvchi fanning yangi tarmog’i deyish mumkin. Nutqiy etiketlar deganda suhbatdoshlar o’rtasida nutq aloqasini o’rnatish va nutq holatiga muvofiq hissiy ijobiy tonallikda aloqani ta’minlash maqsadida hozirgi paytda ushbu jamiyatda qabul qilingan lingvistik belgilar va ulardan foydalanish qoidalari tushuniladi. Masalan, ozbek va ingliz tillaridagi nutqiy etiketlaridagi frazalar:

salom / hi, siz yaxshi yashayapsizmi? ishlaringiz qalay / how are you?, mening hurmatim / with my respect, sharafni e’lon qilishga ijozat bering / let me introduce/ it is an honour to introduce; xush kelibsiz / welcome, marhamat / here you are, yoqimli ishtaha / bon appetite, eng yaxshi tilaklar bilan/ with best wishes non va tuz / bread and salt, choy va shakar / tea and sugar, Xudo yordam beradi / God supposes; rahmat / thank you, Masihni qutqaring /Help,please, sizga samimiy minnatdorchiligimni bildirishga ijozat bering/let me express my deepest graitude; sog’-salomat bo’ling/ stay healyhy, yana ko’rishguncha/ see you, xayr/ goodbye va h.k. NATIJA Nutq odob-axloqi o’zbek va ingliz tillarigi xos bo’lgan universal til hodisasidir. Shu bilan birga, har bir tilda nutq nazokatining milliy o’ziga xosligini aks ettiruvchi so’z va iboralarning o’ziga xos lug’ati mavjud. Ingliz tili: O’zbek tili: Salomlashish Nice to meet you Siz bilan tanishganimdan xursandman Taklif qilish Would you like...? Istaysizmi...? Kechirim sorash Excuse me Meni kechirasiz Iltimos qilish Can you do me a favour? Ijozat bering / Siz menga yordam bera olasizmi? Bir-birlari bilan aloqa qilishda odamlar bu yoki boshqa ma'lumotni, u yoki bu ma'noni uzatadilar, biror narsani yetkazadilar, nimanidir so'rashadi va muayyan nutq harakatlarini bajaradilar. Biroq, ma'lumot almashishga kirishdan oldin, ovozli aloqaga kirish kerak va bu ma'lum qoidalarga muvofiq amalga oshiriladi. Biz ularni deyarli sezmaymiz, chunki ular tanishdir. Nutqiy etiketlar qoidalari nutq odob-axloq qoidalari bilan tartibga solinadi - nutq tilida rivojlangan va aloqani o’rnatish va saqlash holatlarida qo’llaniladigan barqaror iboralar tizimi. Bu murojaat: Hurmatli / Dear Sir or Madame salomlar Good morning et cetera/ Xayrli tong va hakazo, hamdardlik va hamdardlik: accept my condolences, tasdiqlash va iltifot: you are absolutely right/ siz haqsiz, taklifnomalar, takliflar, so’rovlar: I would like to invite you/ sizni taklif qilishga ruxsat bering, maslahatlar: I would like to recommend you/ sizga maslaxat beraman va boshqa narsalar. Nutq odobaxloqi suhbatdoshga do’stona munosabatni bildiradigan, aloqa uchun qulay muhit yaratadigan barcha narsalarni o’z ichiga oladi. Til vositalarining boy to’plami nutqiy vaziyatga mos va adresat uchun qulay bo’lgan narsani tanlashga imkon beradi siz yoki siz muloqot shakli, samimiy, sodda yoki, aksincha, rasmiy suhbat ohangini o’rnatish.

XULOSA. Umuman, o’zbek tilidagi va ingliz tilidagi nutqiy etiketlarga xos ayrim leksik semantik guruhlarini bir-biri bilan solishtirish orqali va qiyosiy tadqiqi, ushbu tillardagi odob-axloqi qoidalarini va madaniyatini aks ettirish uchun katta ahamiyatga ega bo’ladi.

REFERENCES

1. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. Darslik. Toshkent.O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
2. Aliqulov H. Falsafiy meros va ma’naviy-axloqiy fikr rivoji. – Toshkent.: Falsafa va huquq instituti, 2009.
3. Abu Homid Muhammad al-G’azzoliy. Kimyoi saodat. Ruh haqiqati. – Toshkent.: Adolat. 2005.

4. Komilov N. Komil inson haqida to‘rt risola. – T.: Ma’naviyat. 1997.
5. A.Sher. Axloqshunoslik. Darslik. – T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010, 308-b.
6. Husanov B., G‘ulomov V. Muomala madaniyati.T.: Iqtisod-moliya. 2009
7. Jaloliddin Rumi. Ichindagi ichindadir. – Toshkent.: Yangi asr avlodi, 2003. - 29 b.
8. Фрейд З. «Психология массы и анализ человеческого «Я» - СПб, Азбука классика .2008.
9. Максимов А. Искусство общения или ремесло общения. М.: 2006.
10. Поппури, 1999-5 s. 11. Этикет от а до я. www.etiksite.ru.
11. Правила этикета. www.etiksite.org. 3 KB.